

Karsai László

A HOLOKAUSZTRÓL SZÓLÓ INFORMÁCIÓK A MAGYAR SAJTÓBAN, 1941–1944

A holokauszt egyik fontos és ugyanakkor nehezen megválaszolható kérdése a következő: ki, mikor, hol, mit tudott a holokausztról?¹ A kérdésre adható válasz nem pusztán történeti szempontból érdekes. Ha ugyanis azt válaszoljuk, hogy például a magyar zsidók döntő többségének még 1944-ben sem volt fogalma arról, hogy hová és miért deportálják őket, akkor ugyan igazat mondunk, de azonnal újabb kérdésekre kell válaszolnunk. Tudjuk, hogy a magyar politikai elit, Horthy Miklóstól kezdve és a zsidó (cionista és nem cionista) vezetőkön át folytatva, már 1941–1942-től kezdve pontosan, részletekbe menően tisztában voltak azzal, hogy a nácik és cinkosaik hozzáláttak az európai zsidók lemészárlásához. Ők tehát tudták, de — hangzik a vád pl. Kasztner Rezső cionista vezetővel szemben is — elmulasztották figyelmeztetni a zsidókat, hitsorsosaikat. R. L. Braham úttörő monográfiája e kérdéskörrel foglalkozó fejezetének egyenesen a „hallgatás összeesküvése” – címet adta.² A holokauszt túlélői, így Braham sem vádolták Horthy Miklóst, vagy más magyar politikai, katonai, gazdasági vezetőket, csak a Zsidó Tanács tagjait azzal, hogy saját bőrüket, elvbarátaikat akarták menteni, ezért „adták el a lelküket az ördögnek”, vagyis Adolf Eichmann-nak, és ezért nem figyelmeztették a zsidókat, hogy meneküljenek, mert a deportáló vonatok végállomása Auschwitz-Birkenau.³

Írásomban a következő, első pillantásra talán meglepő állítást szeretném bizonyítani: a zsidók, ha igazán akartak volna, fontos, alapvető információkhoz juthattak volna a második világháború alatti magyar sajtóból is arról, hogy az egyes európai országokban mi történik hitsorsosaikkal. Sajnos nincs helyem azt tárgyalni, hogy a keleti frontról szabadságra hazatérő katonák és munkaszolgálatosok, valamint a hazánkba menekült mintegy 25.000 német, osztrák, lengyel, szlovák stb. zsidó mi mindent mesélhetett arról, miért is próbálták nálunk átvészelni a Vészkorszakot.

---

¹ Ezzel kapcsolatban lásd: *Karsai László: Holokauszt.* (Pannonica Könyvkiadó, Budapest, 2001.) különösen a XIII. fejezetet: Ki, mit, mikor, hol tudott a holokausztról? (270–280.)

² *Braham, Randolph L.: A népiirtás politikája. A Holocaust Magyarországon.* (Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 1997.) 23. fejezet. A hallgatás összeesküvése. (767–809.)

³ Kasztner Rezső jeruzsálemi perében a tárgyalást vezető Benjamin Halevi főbíró mondta az ítélet indoklásakor 1955. június 22-én, hogy a cionista vezető „eladta a lelkét az ördögnek”, amikor Eichmann-nal tárgyalt.

Kezdjük a világháború idején legálisan megjelenő újságokkal. A mintegy 800.000 fős magyar zsidóság elenyésző százaléka volt rendszeres, vagy legalább alkalmi újságolvasó, és többségük a mintegy 200.000 főre becsülhető fővárosi zsidók közül került ki. Amikor elkezdtem abból a szempontból átnézni a különféle napi- és hetilapokat, hogy írtak-e, és ha igen, mit arról, amit mi néhány évtizede holokausztnak és/vagy soának nevezünk, igyekeztem figyelembe venni, hogy a kérdéskörrel foglalkozó szaktörténészként bizonyára olyasminek is jelentőséget tulajdoníthatok, amely fölött egy átlag újságolvasó mondjuk 1942-ben esetleg átsiklott.

A Horthy Miklós kormányzó nevével fémjelzett rendszert autoriter vonásokat mutató korlátozott parlamentarizmusnak lehet nevezni. A német megszállásig viszonylag szabadon működhettek a politikai pártok, a választási rendszernek is köszönhetően a kormánypártnak kényelmes többsége volt a képviselőházban. Az ellenzéki pártoknak (kiszgazdák, nyilasok, szociáldemokraták, polgári liberálisok), valamint a nagyobb egyházaknak, köztük az izraelita hitfelekezetnek is voltak napi-, heti és havilapjaik. 1939. szeptember 1-jétől előzetes katonai cenzúra volt érvényben és a cenzorok olykor egész bekezdéseket, sőt cikkeket töröltek, gyakran pedig napokra, hetekre tiltottak be szociáldemokrata (*Népszava*), nyilas (*Pesti Újság*), liberális (*8 órai újság*) vagy kiszgazda (*Kis Újság*) napilapokat. 1942-ben 1379 időszaki lap jelent meg Magyarországon, ezek mintegy 25%-a politikai napi, illetve hetilap volt. A lapok 23%-a 1939-ben, vagy később indult. Rendkívül változatos képet mutat a világháborús magyar sajtó, szélsőjobbaldaltól szociáldemokratáig mindenféle sajtótermék volt, kormánypárti, katolikus, protestáns, evangélikus, zsidó (ortodox, neológ és cionista), kiszgazda és royalista is.⁴

Azt biztosan állíthatom, hogy elsősorban a szélsőjobbaldali és kormánypárti, valamint egyes zsidó lapok mutattak érdeklődést, közöltek híreket, információkat az európai zsidóüldözésekről. A zsidó lapok közül csak a legnagyobb hitközség, az asszimiláns neológok újságja, a *Magyar Zsidók Lapja* kímélte meg olvasóit attól, hogy európai hitsorsaik pusztulásáról híreket kelljen olvasniuk. Igaz, ebből a hetilapból az sem tudhatták meg olvasóik, hogy kitört és zajlik a második világháború.

A kormánypárti, vagy a szélsőjobbaldali újságok néha szándékosan hamis információkat is közöltek. Az egyik kormánypárti lap például 1942 nyarán boldogan, dologtalanul élő berlini zsidókról közölt helyszíni tudósítást.⁵ A nyilasok egyik lapja 1942 szeptemberében ezt szinte cáfolva megírta, hogy az eredetileg félmilliónyi zsidó közül nem sok maradt a Nagynémet Birodalomban, mert elszállították őket a lublini körzetbe. Bécsben a korábbi 300.000 helyett már csak 30.000 zsidó lakik.⁶ Ma már tudjuk, hogy sokkal komolyabban kellett volna a

⁴ Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet. <http://vmek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm#29> (letöltés időpontja: 2014. április 26.)

⁵ Szerző nélkül (továbbiakban: sz. n.): Képek a berlini zsidó kerület életéből. *Magyarság útja*, 1942. augusztus 7., 5.

⁶ sz. n.: A vagyontól felélt és régi jövedelemforrásaitól megfosztott zsidóság mint testi munkás keresi meg kenyerét Németországban. *Magyarság*, 1942. szeptember 5., 7.

zsidóknak is venniük Hitlert, aki 1942. április 26-ai, vagy november 8-ai beszédében nyíltan beszélt az európai zsidók kiirtásáról. Utóbbi beszédében többek között kijelentette: „Egy másik hatalom [t. i. Nagy Britannia mellett – KL] is tapasztalta időközben, hogy a nemzeti szocialista jóslatok nem üres szólamok voltak és ez a nemzetközi zsidóság... ez a háború az európai zsidóság kiirtásával fog végződni.” – szögezte le a Nagynémet Birodalom Főhrere.⁷

Ritkán közöltek, vagy fogalmazzunk pontosabban: közölhettek információkat a lengyelországi zsidók helyzetéről a lapok. A magyar holokauszt egyik első történésze Lévai Jenő újságíró volt 1945 után. A második világháború idején a népszerű *Képes Családi Lapok* című hetilapot szerkesztette, ameddig tette, mert lapja utolsó száma 1943. május 30-án jelent meg. Lévai talán szándékosan egy nagyságrenddel kevesebb számot írva 1942. február elején azt közölte, hogy a varsói gettóban 45.000 zsidó él. Egy közelebbről nem megnevezett svájci orvosi bizottságra hivatkozva azt is megírta, hogy a gettóban a gyerekhalandóság is ijesztő méreteket öltött, egy hónap alatt pedig 8000 temetés volt a zsidó temetőben.⁸ A fővárosi ortodox zsidók hetilapja, az *Orthodox Zsidó Újság* 1942 márciusában első pillantásra pontosnak tűnő számadatokat közölt a lengyelországi zsidókról. Eszerint a lengyelországi gettóban a zsidóság száma 1.350.000. Olvasói között lehettek olyanok, akik tudhatták, hogy a háború előtt több mint 3 millió zsidó élt Lengyelországban, tehát már jóval több mint 1,5 millió zsidó itt „hiányzik”. Fel is sorolja a lap a gettókat: Varsóban 530.000, Lodzban 150.000, Lembergben 120.000, Bialystokban 80.000, Vilnában 60.000, Krakkóban 50.000, Lublinban 40.000 és Kielcében 20.000 zsidó volt. Ha valaki vette magának a fáradságot, és összeadta a fenti számokat, csak 1.050.000 jött ki, tehát még itt is „hiányzott” újabb 300.000 zsidó. De a bátor szerkesztő nem állt itt meg, hozzáfűzte, túlterjeszkedve Lengyelország háború előtti politikai határain, hogy „nem lakik” egyetlen zsidó sem Minszkben, Berdicsevből, Zsitomirban, Mogilevben és Harkovban.⁹

A Nemzetvédelmi és Propaganda Minisztérium és a Külügyminisztérium között rendszeres volt az információ-csere. Például a hivatalos távirati iroda (MTI) zürichi tudósítója is havi rendszerességgel megküldte összefoglaló jelentéseit a Külügyminisztériumnak. Az MTI főszerkesztője szoros munkakapcsolatban állt a miniszterelnökség sajtófőnökével. Az MTI-nek a világháború idején saját tudósítói voltak Szófiában, Ankarában, Lisszabonban, Stockholmban, Helsinkiben és Isztambulban.¹⁰ Az MTI bizalmas hírszolgálatát nem kötötte a cenzúra, szabadon és pontosan beszámolt a különféle országokban zajló zsidóüldözésekről. 1943. január 21-én a *Házi Tudósító* londoni (Reuter) forrásra hivatkozva idézte Jan Masaryk csehszlovák külügyminisztert, aki egy állítólagos német hivatalos jelentésre hivatkozva közölte, hogy Lengyelországban

⁷ MTI Hírchívum – Hírkidás, 1942. november 8., 43. <http://archiv1920-1944.mti.hu/Pages/PDFSearch.aspx?Pmd=1> (letöltés időpontja: 2014. április 26.)

⁸ *Képes Családi Lapok*, 1942. február 1., 11.

⁹ *Orthodox Zsidó Újság*, 1942. március 10., 4.

¹⁰ *Andreides Gábor*: A Magyar Távirati Iroda története a második világháború alatt. http://www.mediakutato.hu/cikk/2011_02_nyar/08_mti_tortenete (letöltés időpontja: 2014. március 2.)

1.600.000 zsidó eltűnt.¹¹ 1943. február 14-én ugyancsak a *Házi Tudósító* tárgy-szerűen közölte, hogy „a nemzetiszocialista hatóságok újabb rendelkezéseket tettek a megszállott Európában megmaradt zsidók kiirtásának gyorsítására.” Lengyelország egyik vidékén naponta 6000 zsidót ölnek meg, tette hozzá a hivatalos hírügynökség.¹² Március közepén a „beavatottak”, vagyis az a nem is túlságosan szűk kör, amely napi rendszerességgel olvashatta az MTI *Házi Tudósító*-t, Jan C. Smuts dél-afrikai miniszterelnök megállapításán is eltűnődhetett: „A zsidó faj a megsemmisülés útján van és sokat kell tenni mind a háború alatt, mind a háború után, hogy megmentsük azt, ami még megmenthető.”¹³ A kormányhoz igen közel álló egyik napilapban (*Függetlenség*) Bosnyák Zoltán ezidőtájt arról cikkezett, hogy Európában a „háborús gondok és feladatok közepette is tervszerűen haladnak a végső cél, a zsidómentes Európa felé.”¹⁴ A *Függetlenség* rendszeresen közölte Bosnyák írásait, aki az antiszemita szakirodalom egyik hazai „szaktekintélyének” számított. Bosnyák még 1943 januárjában arról beszélt ebben a lapban, hogy Itáliában, Franciaországban és Németországban „talán együttvéve volt annyi zsidó, mint egyedül nálunk.”¹⁵ Kérdéses, hogy az ekkor már 302.000 példányban megjelenő napilap olvasói közül hányan figyeltek fel az árulkodó múlt időre, és tűnődtek el azon, vajon mi, vagy kik okozhatják a németországi, franciaországi és olaszországi zsidók létszámának veszés csökkenését. Néha első pillantásra bonyolultnak tűnő úton jutnak vissza Budapestre fontos információk. A *Házi Tudósító* a *Horvatski Narod* című zágrábi újság egyik cikkét idézte 1943. június 9-én. A horvát lap a *Berliner Börsenzeitung* cikkét kommentálta, ahol a német lap Kállay Miklós miniszterelnök azon megjegyzésével foglalkozott, hogy Magyarországon több zsidó él, mint egész Európában.¹⁶

Kállay Miklós a magyarországi zsidók azonnali deportálását követelő hazai antiszemitáknak és németországi elvbarátaiknak is üzenhetett, amikor többször is világosan leszögezte, hogy a zsidókérdést kitelepítés útján, de csak a háború után fogja a magyar kormány megoldani. E zsidóvédő politika kül- és belpolitikai okait itt és most nincs módomban tárgyalni, csak jelzem, hogy az egyik legfontosabb szempont a humanitárius lehetett. A magyar politikai vezetők tudták, hogy ha deportálják a zsidókat, akkor sorsuk a halál. Ghyczy Jenő külügyminiszter 1943. március közepén kapott levelet egyik barátjától, aki a segítségét kérte, hogy Franciaországból 22 magyar állampolgárságú zsidó hazatérhessen, „mert ellenkező esetben Lengyelországba deportálják őket, ami — mint mondják — biztos halált jelent mindnyájuk számára.”¹⁷

¹¹ MTI – *Házi Tudósító*, 1943. január 21., 2.

¹² MTI – *Házi Tudósító*, 1943. február 14., 11. A tudósítás szerint Varsóban a gettóban 430.000 zsidó élt, „most már egyetlenegy sem maradt.” A valóságban ekkor még kb. 70.000 zsidó legálisan, tartózkodási engedély és munkahelyi igazolás birtokában élt a gettóban, és mintegy 30.000 zsidó rejtőzött a falak mögött illegálisan.

¹³ MTI – *Házi Tudósító*, 1943. március 14., 24.

¹⁴ *Bosnyák Zoltán*: Európa felszámolja a zsidókérdést. *Függetlenség*, 1943. február 28., 7.

¹⁵ Interjú Bosnyák Zoltánnal. *Függetlenség*, 1943. január 10., 5.

¹⁶ MTI – *Házi Tudósító*, 1943. június 9., 9.

¹⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K70 (a Külügyminisztérium jogi osztályának iratai) -4/f. (A németek által megszállt országokban élő magyarok ügyei) 3478/1943. Gratz Gusztáv levele Ghyczy Jenőhöz, 1943. március 13.

A bermudai menekültügyi konferencia kudarca után 1943. május 9-én Lévai Jenő a *Times*-t idézte. A tekintélyes londoni napilap szerint: „A zsidók várhatnának egy kicsit a követeléseikkel.” Lévai keserűen kommentálta, hogy egyes magyar szélsőjobboldali lapok örömmel csatlakoztak a *Times*hoz és szintén türelemre intették a magyar zsidókat. Lévai szinte lemondóan jegyezte meg: „A zsidók is örömmel támogatnák [ti. a *Times*-t - KL], ha bárki is biztosítékot adhatna nekik, hogy türelmük végét élve meg is érik.”¹⁸ Lévai ekkor már nyilván olvasta Joseph Goebbels cikkét a *Das Reich*-ben, amelyben a német propagandafőnök némi eufémizmussal szögezte le: a zsidók „a háborút választották ellenünk, ez a harc azonban kezd ellenük irányuló háborúvá válni.”¹⁹ Nem kizárt, hogy nem zsidó barátaitól 1944. január elején Lévai is értesülhetett arról, hogy a *Házi Tudósító* már lengyelországi „mészárlótáborokról” írt, ahol a gázkamrák „teljes üzemmel dolgoznak” és az agyonlövétések és kínoztatások is napirenden vannak.²⁰ Március első napján már arról írt a *Házi Tudósító*, hogy Sidney Silverman angol munkáspárti képviselő a Lengyelországban működő zsidó nemzeti bizottságtól kapott levelet, amelyben azt írták neki: „Néhány héten belül nem maradunk többben, mint 50.000-ren. Lehet, hogy ez az utolsó üzenet, amely tőlünk az egész világ felé elhangzik.”²¹

Viszonylag világos képet alkothattak maguknak a magyar újságolvasók a szlovákiai és a romániai zsidók helyzetéről is. A nyilas *Pesti Újság* 1942. augusztus 11-én „Ötszázezer zsidótól szabadult meg Románia” – címmel közölt rövid hírt és a német sajtóra hivatkozva azt írta, hogy még 288.400 zsidó van Romániában.²² Bukaresti tudósítójuk pár nap múlva visszatért a témára, és megjegyezte, hogy: „Besszarábiában a hivatalos megállapítások szerint már egyáltalán nem élnek zsidók.”²³ Az MTI *Bizalmas Rádiófigyelő* szolgálata 1943. november 28-án közölte, hogy a Transznisztriaába szállított 300.000 zsidó közül csak alig néhányan maradtak életben. Az *Adeveratilor Ardeleni*-re hivatkozva még azt is írta, hogy a moldáviai és bukovinai falvakat, Jassy (sic!) valamint Bukarest zsidó negyedeit kilakoltatták és a zsidókat Transznisztriaába szállították, majd kivégezték.²⁴

Az ortodox hetilap 1942. július elején „A szlovákiai zsidóság ismert tragikus helyzetéről” írt, megemlítve, hogy az egyik kisvárosban csak egyetlen zsidó családot hagytak meg.²⁵ Egy hónappal később már arról írtak, hogy Szlovákiában a „gazdaságilag értékeseken kívül” csak az egészen öreg embereket hagyták meg. „Szeniczén egy 100 éves, Bártfán egy 101 éves és Kisszebenben egy 102 éves aggastyán tartózkodik.”²⁶ Szlovákiáról szeptember 3-án jelentek meg a nyilas napilapban az első hírek. Ezek szerint az év végére a zsidóság 85%-át

¹⁸ Képes Családi Lapok, 1943. május 9., 8.

¹⁹ Függetlenség, 1943. május 8., 2.

²⁰ MTI – Házi Tudósító, 1944. január 6., 2.

²¹ MTI – Házi Tudósító, 1944. március 1., 10.

²² Pesti Újság, 1942. augusztus 11., 5.

²³ Uo., augusztus 15., 3.

²⁴ MTI – Bizalmas Rádiófigyelő, 1943. november 28., 12.

²⁵ sz. n.: Hunfalva. Orthodox Zsidó Újság, 1942. július 1., 6.

²⁶ Orthodox Zsidó Újság, 1942. augusztus 20., 3.

kitelepítik, a kitelepítettek csak kézipoggyászt vihetnek magukkal, vagyonuk az állam kezére száll. Lévai lapjában arról is tudósított, hogy 7904 zsidó vállalatot likvidáltak Szlovákiában.²⁷

Jelentek meg hírek a Cseh-Morva Protektorátusban élő zsidók Theresienstadtba telepítéséről éppen úgy, mint a franciaországi, vagy hollandiai zsidók sárga csillaggal való megjelöléséről és deportálásáról is. A nyilas napilap 1942. július 21-én arról írt, hogy 80.000 zsidót telepítenek ki Párizsból keletre. Mintegy a magyar kormánynak címzett figyelmeztetésként hozzáfűzték: „Európa országai egymás után a leggyökeresebben nyúlnak a zsidókérdés rendezésébe. Ez természetes is, hiszen a háború végére tiszta helyzetet kell teremteni. És aki ebben a munkában lemarad – nehezen fogja a többieket utolérni... Mi meg ezt éppen csak okulásul közöljük.”²⁸

Mint azt az egyik cionista vezető, Szilágyi Ernő írta 1942 végén: „Még nem látjuk, nem merjük látni az elemi erejű és példátlan arányú változást, ami a keleteurópai zsidóság pusztulásával végbement. Nincs többé az, amit véglegesnek, öröknek hittünk: az aliják rajongó, extatikus világa sincs többé, ahonnan ezrek, tízezrek mentek fel évente az Országba, utat törni, építeni.” Majd fel is sorolja: a vilnai sikátorok, a Visztula-menti falvak zsidó fiataljai, Varsó és Lodz gyáripari proletárjai nincsenek többé. Ami van: „Riadt emberek menekülése égő tájakról talán. Talán?”²⁹ Harcostársra, a nyilasok által 1945 elején meggyilkolt Komoly Ottó ugyancsak 1942 decemberében keserű szemrehányással fogalmazta meg: „Nem akarok abba a hibába esni, hogy a zsidóság jelenlegi katasztrófájáért minden enyhítő körülmény tekintetbe vétele nélkül kizárólag a zsidóságot és vezetőit tegyem felelőssé.” Ugyanakkor élesen bírálta az asszimiláns zsidó vezetőket és azokat a gazdag zsidókat, akik akkor, amikor még erre módjuk volt, nem segítették a cionistákat. Ha annak idején, vagyis még a világháború kitörése előtt, adtak volna elég pénzt, írja Komoly, akkor ma nem 300.000 zsidó élne Palesztinában, „hanem talán másfél millió zsidó készíthette volna elő a terepet további másfél millió számára, akik közül számtalannak — rebus sic stantibus [mivelhogy így állnak a dolgok] — nyomorultul kellett elpusztulnia.”³⁰

1944. március 19-én a magyar zsidók többsége rémülten, döbbenetesen értesült a német megszállásról. Talán paradoxnak tűnik, de éppen viszonylagos jól informáltságuk is segítette őket, ma már tudjuk, hamis biztonságérzetbe ringatni. Nem csak vezetőik, széles zsidó tömegek tudták, hogy éppen a környező országokban (elsősorban Szlovákiára és Romániára gondolok itt) 1942 őszéig került sor a tömeges deportálásokra, de ezek ekkor véget értek. Nem tekinthető véletlennek, hogy a német megszállás után azok a százak, sőt egyes források szerint ezrek, főleg a cionista fiatalok és azok, akik hallgattak rájuk, hittek nekik, a román uralom alatti Dél-Erdélybe és Josef Tiso Szlovákiájába igyekeztek átszökni. A *Magyar Zsidók Lapja* most is hallgatott, illetve nyugalomra, csönd-

²⁷ Képes Családi Lapok, 1942. február 15., 9. és március 15., 4.

²⁸ Pesti Újság, 1942. július 21., 3.

²⁹ Szilágyi Ernő: A cionizmus. Libanon, II-III. K., 49.

³⁰ Komoly Ottó: Mit tanulhat a zsidóság a mai válságból? Ararát, 1943, 18–19.

re és főleg engedelmességre intette olvasóit. Akik, ismételjük, ebből a lapból semmit sem tudhattak meg az európai zsidóüldözésekről. Újabban vannak olyan magyar és német történészek, akik azt állítják, hogy a német megszállók megelégedtek volna néhány tízezer magyar zsidó munkaszolgálatossal, nem tervezték, és nem is állt szándékukban valamennyi magyar zsidó deportálása. A *Házi Tudósító* március 23-án ezt ékesen cáfoló módon zürichi forrásra hivatkozva azt írta, hogy a németek azzal igyekeznek megindokolni Magyarország megszállását, hogy meg akarják előzni egy második Badoglio-eset bekövetkezését, és hogy meg kell oldaniuk a zsidókérdést, mert: „egymillió zsidó a balkáni arcvonal mögött állandóan veszélyezteteti állásaikat.”³¹

Figyelmeztető jel lehetett (volna) a zsidók számára a hírhedett zsidófalók, Endre László és Baky László belügyi államtitkári kinevezése is. Endre március 31-én adott újság-nyilatkozatában félreérthetetlenül a zsidókérdés radikális, gyökeres, végleges megoldásáról beszélt. Szó szerint a következőket mondta: „Meginyithatatlan meggyőződésünket abban foglalhatjuk össze, hogy a zsidóság a magyar fajta szempontjából sem erkölcsileg, sem szellemileg, sem pedig fizikailag nem kívánatos elem. Ennek a felismerésnek tudatában keresni kell azt a megoldást, amely a zsidóságot teljes egészében kikapcsolja és kiküszöböli a magyarság életéből... Az ország szellemi és fizikai zsidótlanítása elsősorban és elvitathatatlanul a magyarság, éppen ezért ezt mindenképpen végre is fogjuk hajtani.”³² Közvetlen főnöke, Jaross Andor belügyminiszter egy héttel később azt mondta az *Esti Újság* riporterének, hogy: „A zsidókérdés végleges rendezése azért került az elintézendő ügyek élére, mert a magyarság vérkeringésének szabadabb tétele elengedhetetlen alapfeltétel a további rendszabályok sikeres végrehajtásához.”³³

Mint a bevezetőben jeleztem, az egyik fő vád, amellyel már 1945-ben a holokauszt túlélők a zsidó vezetőket illették, az volt, hogy nem figyelmeztették őket, nem bíztatták ellenállásra, szökésre, vagy legalább arra, hogy próbáljanak elrejtőzni. Kérdéses, hogy ha lett volna ilyen szándéka a korabeli zsidó vezetőknek, akkor ezt milyen úton-módon tudták volna megtenni, természetesen vállalva az ellenállással, lázítással járó halálos személyes kockázatot. Az még inkább kérdéses, hogy a zsidó tömegek hittek volna nekik? A korabeli sajtóban jócskán jelentek meg téves, megtévesztő cikkek is. Az *Esti Újság* még május 3-án is arról tűnődött, hogy mi legyen a jövőben a zsidókkal, kivándoroltassák, vagy kicseréltessék-e a magyarországi zsidóságot. Utóbbi ötlet már 1938-ban felmerült, írta a kormánypárti napilap, de ekkor nem sikerült a világháború miatt a külföldön élő magyarokért cserébe odaadni a magyarországi zsidókat. Most, írja az újság, úgy téve, mintha nem lenne közismert, hogy országszerte zajlik a zsidók gettókba, gyűjtőtáborokba terelése, talán a Nemzetközi Vöröskezeszt segítségével ki lehetne vándoroltatni a zsidók jelentős részét. De, tette

³¹ MTI – Házi Tudósító, 1944. március 23., 16.

³² A budapesti rádió rövidhullámú hírszolgálatának adása közölte Endre nyilatkozatát. Ennek teljes szövegét lásd: *Benoschofsky Ilona – Karsai Elek szerk.: Vádirat a nácizmus ellen. Magyar Izraeliták Országos Képviselőtársaság kiadása, Budapest, 1958. I. k. 89.*

³³ *Esti Újság*, 1944. április 8., 4.

hozzá a lap, nyilván a zsidók megnyugtatósára, a zsidókérdés megoldása véglegesen csak a háború után várható.³⁴

Azt bizonyosan tudjuk, hogy a fővárosi jól szituált zsidó polgárok egy része nem akarta tudomásul venni, hogy a német megszállással új, végzetes korszak kezdődött az ő életükben is. A megszállás után kinevezett kollaboráns Sztójay-kormány egyik első intézkedése volt, hogy rendeletben tiltotta meg, hogy nem zsidó cselédek, háztartási alkalmazottak dolgozzanak zsidóknál.³⁵ A *Magyar Zsidók Lapját* már április 13-tól kis túlzással előzönlik az álláshirdetéseket. Még március 30-án az „állást kaphat” rovatban összesen csak öt cselédet kerestek, április 13-án már 52-öt (természetesen zsidót), egy héttel később 61-et, májusban már 80 fölé szökött az ilyen hirdetések száma. Április 5-től sárga csillaggal megjelölve, a deportálástól retteggve még mindig tucatjával akadnak olyan zsidó úrinők és urak, akik el sem tudták képzelni, hogy gondosan manikűrözött körmeiket a mosogatólébe mártsák. Az ilyesfajta álláshirdetések csak június közepén, amikor a fővárosi zsidóknak sárga csillaggal megjelölt házakba kellett összeköltözniük, akkor ritkultak meg. Bár július 6-án még találtam egy hirdetést, amelynek feladója „összeköltözött családhoz” keresett cselédet.

Arról május 25-én, a deportálások megindulása után jó tíz nappal még a *Magyarországi Zsidók Lapja* (április közepétől a németek követelésére címét *Magyarországi*-ra kellett változtatnia) is hírt adott, hogy „vidéken sorra lépnek életbe az ottani zsidóság elkülönítésére, illetve elszállítására irányuló intézkedések.”³⁶ A célállomásról, Auschwitzról az újságok nem írtak, az MTI egyik bizalmas információja viszont július 6-án közölte, hogy addig 400.000 embert deportáltak.³⁷ Londoni forrása alig 30.000-ret tévedett. A holokauszt túlélők 1945-ben arról is beszámoltak, hogy még a deportálásuk előtt kaptak pontos és/vagy megtévesztő információkat arról, hová, miért viszik el őket. Ritkán, de előfordult, hogy egy hivatalnok azzal intette le az egyik zsidót, aki kérte, hogy csak az édesapja első világháborús hősi halotti igazolását ne vegye el tőle: „Aho-va maguk mennek, ott már maguknak írás sem kell.”³⁸ Gyakoribb volt megtévesztés. A csendőrök, rendőrök, hivatalnokok azzal hitegették a zsidókat, hogy Magyarország területén fogják őket dolgoztatni.³⁹ Voltak, akik azért nem hitték el, hogy a Hortobágyra viszik őket dolgozni, mert látták, hogy még a kórházakból is kihozzák a súlyos, járóképtelen betegeket is, és őket is deportálják.⁴⁰ Kárpátaljai (nagyszőlősi) deportáltak számoltak be arról, hogy sokan, főleg fiatalok próbáltak megszökni már a gettóból, bár a csendőrök azt mondták, hogy a Dunántúlra viszik csak őket dolgozni.⁴¹ A kassai gettóban a csendőrök őszin-

³⁴ sz. n.: Mi legyen a jövőben a zsidókkal? *Esti Újság*, 1944. május 3., 3.

³⁵ 1200/1944. M. E. sz. rendelet a zsidók háztartásában nemzsidók alkalmazásának tilalmáról, 1944. március 29. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1944, 256–257.

³⁶ *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. május 25., 1.

³⁷ MTI – Bizalmas külpolitikai szemle, 1944. július 6., 1.

³⁸ Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (továbbiakban: DEGOB) 27. sz. jegyzőkönyv. <http://www.degob.hu/> (A DEGOB-jegyzőkönyvek letöltésének időpontja: 2014. március 24.)

³⁹ DEGOB, 52. és 78. sz. jkv.

⁴⁰ DEGOB, 7. sz. jkv.

⁴¹ DEGOB, 78. sz. jkv.

többek voltak, azt mondták, hogy Németországba viszik dolgozni a zsidókat. A kassai gettóban sokan azt hitték, hogy csak a fiatalokat viszik ki az országból, az öregek maradhatnak a gettóban.⁴²

Az MTI rádiófigyelő szolgálata 1944. június 5-én jelentette, hogy az Amerikai Külügyi Bizottság nyilatkozatot adott ki: „Az Egyesült Államok népe és minden szabadságszerető nép borzadályal gondol arra a hírre, hogy Hitler halálra ítélte 800.000 zsidó polgárt. Elgondolhatatlan, hogy a magyar nép eltérje ártatlan emberek, asszonyok és gyerekek hidegvérű legyilkolását.”⁴³

Eltérte. Horthy Miklós a megszállás után nem mondott le, kinevezte a Sztójay-kormányt, a zsidókérdésben szabad kezét adva neki, és világos utasítást adott az új belügyi államtitkároknak is: a németek minden kívánságát a zsidókérdésben teljesíteni kell. Azok a zsidók, akik minden áron hinni akartak abban, hogy ők, csakis ők túlélhetik a holokausztot, abban is bízni akartak, hogy Horthy majd a legrosszabbtól, a deportálástól megvédi őket. Mint azt bizonyítani igyekeztem, nem a holokausztról szóló információk hiányoztak, hanem az erő, a képesség, az akarat, hogy ezeket a leginkább fenyegetett helyzetben lévők, a zsidók megértsék, megfelelően értékeljék és úgy is cselekedjenek. 1944-ben csődöt mondtak vezetőik és az ország vezetői is elárulták, kiszolgáltatták a náci gyilkosoknak zsidó honfitársaikat. Az antiszemita Horthy-rendszer 1920-ban a numerus clausus törvénnyel egész Európának, sőt a világnak utat mutatott. Auschwitzba Magyarországról sem vezetett nyílegyenes út. Ha nem szállják meg a németek hazánkat, a zsidók döntő többsége túlélhette volna a holokausztot. Ha a megszállás után Horthy csak fele olyan gerincesen, keményen védi a magyar zsidókat, mint Pétain marsall a francia zsidókat, több száz-ezerrel több zsidó élhette volna túl a Vészkorszakot. Ha a zsidók között többen lettek volna olyanok, akik képesek, hajlandók lettek volna megfelelően értékelni a holokausztról rendelkezésükre álló információkat, több tízezerrel többen éltek volna túl a soát.

INFORMATION ON THE HOLOCAUST IN THE HUNGARIAN PRESS,
1941–1944

by *László Karsai*
(Summary)

The study examines the kind of information the average newspaper readers, and before all of course the urban-dwelling Jews and the Hungarian political elite, had access to about the Holocaust during World War II. Two major source groups are put to use in order to do this. On the one hand, the legally published daily, weekly and monthly journals are surveyed, and, on the other hand, the

⁴² DEGOB, 84. sz. jkv.

⁴³ MTI – Rádiófigyelő, 1944. június 5., 22.

internal reports of the Hungarian News Agency (MTI), only available for a rather narrow circle, are analysed. Based on these sources, the study concludes that it is not only the political elite (from governor Miklós Horthy through the ministers and secretaries of state to the leading diplomats) which was very probably aware of the fact from 1941-1942 that the Nazis had set about the systematic extermination of the European Jewry, but also those most exposed to this threat, the Jews themselves. It was not information that was lacking, but the ability and the will to assess correctly what did come through the press on the holocaust and draw the only possible conclusion: flee before it is too late.